

Krista Simson

Meele galaktikad

Raul Meele tähtsus Eesti kujutavas kunstis on märkimisväärne. Meel, kes oma loomingu vabaduse võtmeks peab võimet ühendada poeesiat tema kõikides avaldumisvormides, on läbinud pika tee graafiliste üldistuse juurest tähenduslike detailide, linnulaulude transkriptsioonide eripära ja kirjatähe olemuse analüüsimiseni. Meele võime vaimustuda pisimastki detailist, mõttest ja kujundist, kaotamata silmist suuremat ideed või nägemust on taganud talle viimase 45 aasta vältel järjepideva rahvusvahelise tunnustuse. Tehnilistest graafilistest joonistest lähtuvatest serigraafiate sarjadest (“Teaduse ja tehnika revolutsioonist”, 1971; “Taeva all”, 1973) kunstnikuraamatute kogumikeni on Meele looming alati olnud visuaalset märki uuriv, märgisüsteeme loov ja katsetav, poeesia piire kompav. Nimetagem neid märgisüsteeme *galaktikateks* Meele ühest olulisemast serigraafiaseeriast inspireerituna: 4 graafilisest algkujundist moodustub 196 erinevat pildiskeemi nimetusega “Taeva all”, Meele *omailma* võrdkuju, abstraktne, minimalistlik, poeetiline.

Semiootiliselt huvipakkuvad on nii Meele visuaalsed märgisüsteemid kui kunstniku loomingu aluseks olevad mõtted ja tõed. Artiklis refereeritud mõtted kunstniku loomingu kohta pärinevad peamiselt vestlusest kolleeg Raul Meelega 17. aprillil 2016.

Avangard

Hierarhiad on meile sisse kodeeritud, räägib Meel. Loodus on hierarhiline süsteem. Loodusseadused kehtivad kõigile. Demokraatia kunstis ei tule kõne alla, looming ei toimi tavareeglite ja -seaduste järgi. Võib ju otsustada loobuda vertikaalide kujutamisest ja kokkuleppe korras asendada vertikaalid horisontaalidega, aga juba sellise ettepaneku tegemisega seab väljaütleja end auditooriumist kõrgemale. Kunst, nagu looduski, on loomult hierarhiline – on tipud, järgijad ja järgijate järgijad. Hierarhia kukutamise eesmärk on kehtestada uus, endale sobivam hierarhia. Ühtset avangardi ei ole. Avangard on kunsti lahutamatu osa, avangard elab oma igapäevast elu. Kunst, mis hakkab ühiskonnas vastu kajama, mis leiab kõlapinna, on kunst, milleni ühiskond on jõudnud.¹

Vene avangardismi järellainetus on võimsam kui 1920-40-ndate postavangardism Tšebotarevi, Verigo või Vassili Krotkovi esituses, vene avangardismi otsesed mõjud on ka eesti graafika vanema põlvkonna töödes (Lapin, Keerend) selgelt tajutavad. Meele avangardism on nii sisuline kui vormiline: sisuline, ühendades ja sulatades üksteisesse erinevaid märgisüsteeme; vormiline erinevate väljendusvahendite leidmise poolest, alates 1967/1968 aasta kirjutusmasinajoonistustest, erinevate üksikpiltide sidumise võimaluste otsimisest kuni installatsioonide ja tule-etendusteni välja.

1 Intervjuu R. Meelega 17.04.2016

Poesia

„Poesia jaguneb kolme suurde ossa: keeleline, heliline ja pildiline. Ma asun nende kolme välja ühisalas“, ütleb Meel. Meel komponeerib nii pildis, sõnas kui helis. Tartu-Moskva koolkonna kultuurisemiootika teesides on kultuurikeeled ja märgisüsteemid sünonüümid. Iga märgisüsteemi võib, kirjutab Kristeva, vaadelda kui erilist keelt – selleks tuleb eristada tema algelemendid ja määratleda nende suhestamise reeglid². Et kujutava kunsti puhul universaalseid algelemente ei ole, lahendab Meel teoreetilise probleemi praktilisel moel: võtab elemendid sealt, kus nad ilmselgelt on, ehk siis tavakeelest, skeemidest, tehnilistest joonistest, ning kasutab neid kunstiliste kujunditena.

Meel valib keelepildi ja laseb vaatajal reageerida sõna ja kujutise koostoimele. „Esitan portreesid sõnadest,“ kirjutab Meel: „Kuigi ma valin sõnu, võiksin põhimõtteliselt võtta ükskõik milliseid, sest kõik sõnad on seotud visuaalsete kujutlustega³,“ kirjutab Meel, kes oma luulest rääkides kasutab terminit *evidentne luule* (lad. *evidens*: ilmne, endastmõistetav, silmnähtav)⁴. Sõnaline abstraktsioon on vaene võrreldes kogumiga, mis tuleb „*kõigest muust. Sõnaline abstraktsioon kutsub kujutlusi esile, mitte ei asenda neid*“⁵. Keeles saab keelest rääkida, visuaalse kujutise kirjeldamiseks peab valima teise, hoopis erineva meediumi ja leppima selle meediumi pakutud võimalustega⁶ (Ireneo hämmeldus Borgese „Mäletavas Funeses“: miks peavad külgyaates ja eestvaates nähtud koer olema tähistatud sama sõnaga „koer“?⁷ Kuidas saab üks nimetus olla kehtiv nii erinevate koerte puhul?).

Meel võrdsustab ja ühendab sõna, heli ja pildi, seades poeesia neist kõrgemale. Kunstiteose kui teate primaarsusele, poeesiale kui teadvuse seisundi pidevusele ja kvaliteedile ning poetikale kui teatud viisil tehtule viitab ka lingvist Roman Jakobsonilt pärit poetilise funktsiooni mõiste.

Tüpopograafilised mängud

“Kiri pole keele sisemise süsteemiga seotud,“ väidab Derrida (Derrida 1997: 33)⁸. Igal juhul on kiri seotud kultuuri kui süsteemiga. Kirjatäht on ideogramm, milles on viiteid geograafia, kultuurile ja ajaloo, isesugust aukartust äratav kultuuriline fossiil. Meele pilttekstid

2 Kristeva, J. 1967. *Semiootika ekspansioon*. lepo.it.da.ut.ee/~avramets/Semiootika%20ekspansioon1.doc 11.06.2016

3 Meel, R. 2001-2016. *Minevikukonspekt 1941-2001*. CV 2016, lk 40

4 *Ibid.*, lk 41

5 Intervjuu R. Meelega 17.04.2016

6 Martin, T. L. 2004. *Poiesis and Possible Worlds*, University of Toronto Press: Toronto Buffalo London, lk 29

7 *Ibid.*, lk 12

8 Maiste, E.-M. 2013. *Differance'i avanemisest teises Jacques Derrida filosoofias*.

http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/32176/maiste_eva_maria.pdf

pöörduvad mõneski mõttes tagasi tüpograafia algusaegade juurde. Meel analüüsib kirja kihte ja ladestumisi: kirjatähte kui visuaalset ja helilist objekti, sõna kui objekti, teksti kui tervikut ja teksti kui rahvusliku kultuuri osa. Kirjatäht on iseenesestki ilus kui artefakt, mis on rohkest kasutamisest ülima vormini lihvitud. Šriftidel on oma lugu: helveetika kannab Vana-Rooma traditsioone, *Žurnalnaja Rublennaja* assotseerub nõukogude-aegse ametliku teadaandega. Värvipigmentide kasutamine on seotud kindlate kultuuritraditsioonidega (nn „venesinise“ prantsuse päritolu). Meel on värvi kasutamisel minimalistlik ja täpne.

Tüpograafia on vana ja väärikas kunst. Tinast tähemärgid laoti käsitsi ridadesse, mis tähendas, et iga lehe kompositsioon oli käsitöö, läbi mõeldud ja läbi komponeeritud. Meel võtab traditsioonist maksimumi, kasutades, tõsi küll, tänapäevaseid tehnilisi võimalusi. „Kirjutatud tekstil on oma maastikud, veed ja õhud ning toimivad jõud,“ kirjutab Meel⁹.

Meele „Kuningas on kinni su kiharais“ Saalomoni ülemlaulu tekstile on kaheteistkümnekeelne¹⁰. Need 12 keelt, millesse tekstid on koostöös 40 tõlkijaga tõlgitud, avardavad igal juhul Meele loodud poeetilist maailma. „Kuninga“ algvariant on kahekihiline, pildiline kujund moodustub kahest kohakuti trükitud tekstist. „Kuningas on kinni su kiharais“ aastast 2016 on kolmekordne ehk -kihiline, pildiliselt on kihtide abil kujutatu stroofidele sisule viitav. Mitmekihilisus on graafikale omane. Värvilisele estampgraafikale, kõrg- ja lametrükile on iseloomulik kihtide „korruseline“ ületrükk, kusjuures järgmine kiht eelnevat täielikult ei kata ega varja. Täpselt nii käitub Meel tähtedest moodustatud kujunditega, mistõttu iga lehekülge võib vaadata graafilise lehe või tüpograafilise maalina, kus igal kujundatud tekstiosal on sisuline põhjendus (horisontaal kui haud ja ülestõusmine: „ОНИ НАШИ МОЛИТВЫ“).

Meele tüpograafiliste teravmeelsuste mõistmiseks peab arvesse võtma, et Meele jaoks on kirjatäht ühtaegu nii visuaalne kujund kui heli, hääl, ja keele element, sümbol („Hobu ohkas tuulesse“, 2016). Semiootilises mõistes teeb Meel sümbolist ikooni. Kirjatäht muudetakse graafiliseks kujundiks, mis ei toimi ainult ühes, sümbolilises tähenduses.

ОНИ НАШИ МОЛИТВЫ

Vene avangardism on meile ajaliselt ja kultuuriliselt lähedal. Vene võim on meile lähedal. Aastal 1987, kui Solženitsõn Vermontis (sügisel on seal värvilised nagu Puškinos) eksiilis erakuelu elas, levisid käest kätte “Gulagi arhipelaagi” käsitsipaljundatud koopiad ja õnnelik oli see, kel juhtus olema inglisekeelne trükitud eksemplar. Meele “ОНИ НАШИ МОЛИТВЫ” (1987, 2003, 2016) sisaldab kõiki Solženitsõni "Gulagi arhipelaagis" (1973/74) äramärgitud kohanimesid. Iga lehekülge algab tsitaadiga Goethe “Fausti” sfääride muusikast Boris Pasternaki tõlkes vene keelde *В пространстве, хором сфер объятom*¹¹ (Pythagorase sfääride teooria kohaselt vastas iga planeedi liikumisele kindel tonaalsus, mis üheskoos tekitas harmoonia¹²) viitena venekeelsele meeisapalvele

9 Meel, R. 2016 *Mõtlikult*. Kõne isikunäituse avamisel 24.03.2016

10 Visuaalse luule ja heliluule raamat *Solomon's Song of Songs* (2010) on kuulub Herzog-August Bibliothek'i (Wolfenbüttel, Saksamaa) eriti haruldaste käsikirjade ja originaalsete raamatute kollektsiooni

11 Eestikeelne tõlge August Sang: *Koos vennassfääridega päike Veel võidu laulab taeva all*

12 Парнов, Е. И. 2008. Рок и ужас: авентюры и примечательные истории у последней черты,

*Отче наш, сущий на небесах!
хлеб наш насущный подавай нам на каждый день;
и прости нам грехи наши,
ибо и мы прощаем всякому должнику наше...¹³*

ja jätkub manavas rütmis: ... *Они наш Тобольск Они наш Томск ... Они наши я я ...*
Наши dikteerib meieisapalve rütmis: Хлеб *наш* насущный дай *нам*, И прости *нам* долги *наши*, как и мы прощаем должникам *нашим*... Meieisapalve, palve, millega väidetavalt pöördus Jumala poole Kristus ise: *Pater noster, qui es in caelis, sanctificetur nomen tuum...*, on kahtluseta ikooniline tekst, millele viitamine rõhutab kujutava kunsti teose globaalset mõõdet ja seost rituaaliga. Rituaalis on jõud, nagu ka rituaalis kasutatavas sõnas, rütmikal ja kordusel on tähtsus ja tähendus. Meel on päevapoliitikaülene. “ОНИ НАШИ МОЛИТВЫ” viimased lehed Я Р О С С И Я ei märgi päevakajalist Venemaad. Meel, kelle jaoks peegeldus on tõde, nähtud läbi vaataja silmade, lisab veel ühe Я (*mina*) – rõhutades, et kannatusest, olgu rahvuslikus või inimlikus plaanis, tuleb kõrgemale tõusta, ja palve on moodus selle ülenduseni jõudmiseks. Tekst liigub kaugemale, üldistab – *Россия* – ja pöördub tagasi tagasi suuremasse plaani, iga inimese isikliku probleemi juurde – *я. Mina, meie ja nemad* on ainult ühekordne ja isiklik suhe *sfääride muusikaga* võrreldes.

Meele laulud ja apokriivad

Poeetiline, poliitiline, eetiline ja õrn, iseloomustab Meel “Eesti apokriivasid”. Ropp muidugi ka, Peeter Sauteri abiga. Kui enamuse Meele tekstidest on ülevad, siis “Eesti apokriivad” on terav ja vastanduv tekst – reaktsioon poliitilisele pettusele, aadetest taganemisele, valele. „Eesti apokriivade“ teemaks on kaasaelamine ja mure. Vägisõnu on ikka peetud väega sõnadeks. Rahvaluules annavad alliteratsioon ja assonants öeldule väge.

Meele valmimasolev enam kui sajast raamatust koosnev teos on pigem „apokriivade“ vastand, kasutatud tüvitekstid või kunstniku enese loodud tekstid ei kuulu Meele loomingus mitte apokriivade hulka, vaid pigem pühale poolele (Saalomoni ülemlaul, Solženitsõni „Gulagi arhipelaag“, „Kalevipoeg“, linnulaulude transkriptsioonid). Tekstide ikoonilisus, nimetamine võib Meele jaoks olla tähtsamgi kui otsene sisu „Ükskord me“ (2016), „Pärisnimed“ (1969-71) – nimetamine iseenesest vallandab konkreetse ja etteaimatava reaktsiooni¹⁴.

Kordust portreerib Meel seerias „Rahvalaulikulikud jorutused” I-VII (1977/1989) “jo-joo-jook-jooks-jookse-jookseme-jooksete”, esivanemate häälte pomin, mis muutub hääleks, joiuks¹⁵, on masinakirjalehtedele trükitud – cage’ilikult vaba suhtumine poeesiasse saab kokku majakovskiliku paatosega. Kordus on ka Meele maalide pärisosa. Meel kui kolorist

Терра: Москва, lk 103

¹³ *Meie Isa, kes Sa oled taevas! Pühitsetud olgu Sinu nimi. Sinu riik tulgu. Sinu tahtmine sündigu nagu taevas, nõnda ka maa peal. Meie igapäevast leiba anna meile tänapäev.*

¹⁴ Жинкин, Н. И. 1993. О кодовых переходах во внутренней речи
<http://philologos.narod.ru/zhinkin/transcode.html>

pääseb mõjule maaliseeriates *Võlu ja vaim* (1993-1995)/*Magic and Spirit* (1988-2001) ja *Teravate nurkade kaotamine* (1981).

Tasapinnalisus iseenesest ei ole kujutava kunsti puudus, see on üks poeesia vormidest. (*Ma ei saa enam teha tundlikke kirjutusmasinajoonistusi, sest nüüdses maailmas ei leidu jämedakoelist puuvillaniidist kootud värvilinti [...], arvutipiltidel puudub vanade kirjutusmasinapiltide tekstuuri ehtsus, iselikkus, alglikkus, usaldatavus, usutavus.*¹⁶) Siiski pole Meele raamatud ainult tasapinnaliste kujunduste summa, pildid vaatamiseks, need raamatud on mõeldud ka sirvimiseks, lugemiseks – laulmiseks, kui vaja. Meel otsib keelt ja visuaalset kujundit sidudes uusi tajuvõimalusi ja väljendusvahendeid, see ei ole dadaistlik mõttepõlgus ega zaumlik häälightsuste ja häälikutega eksperimenteerimine, vaid pigem poeetiliste maailmade konstrueerimine, insenerlik ja mõtestatud.

Eestimeelsus

Kosmos, ütleb Meel, on *mustvalge*¹⁷. Meele taevas on sinimustvalge. Serigraafiate seeria “Taeva all” (1973-) on trükitud aastatel, kui sinimustvalgel oli Eesti vabadusvõitluse aegadel eriliselt märgiline tähendus. Serigraafiate seeriad “Taeva all”, “Aknad ja maastikud” ja “Eesti lipp”, Meele vabagraafika tippteosed, on pühendatud eestlusele. Alates “Oma maast” (1969) on „ärev-terav ja eksistentsiaalne rahvuse kestmise ja iseseisvuse küsimus“ Meelt vaevanud. Kunstis pole sündmuste kulgemine tegelik, vaid võimalik, see „peab see sõltuma kellegi propositsionaalsetest hoiakutest, keegi peab sellesse võimalikkusse uskuma, seda kinnitama, sellest unistama¹⁸“. Seda usku kinnitab kujutava kunsti puhul *tegu*. *Tegu* on ajaline. Kujutava kunsti teos on ajaline oma loomise fakti läbi ja oma loomise aja läbi. Meele kujutelm Eestist võngub pühast (Südamaa. Hõbe, 1981) anti-pühani (*ükski sümbol ei saa olla puhtam, kui tema taha koondunud inimesed*¹⁹), viimasest omakorda skandaalse “Aborigeenide elu” (1997) püha olemise (taas)loomiseni²⁰. Kalevipojatõlgendus “Hobu ohkas tuulesse”(2016) on tõsimeelne ja mänguline ühtaegu.

Võib rääkida kunstilise teksti avatusest, kuid kui kaob teksti konstitueeriv süsteem – autori looming – on võimatu rääkida teksti olemasolust. Teksti interpreteeritakse alati vähemal või rohkemal määral selle autori mängureeglite järgi. Kunstniku loomingut kui terviku ignoreerimine viib üksikteose osa ületähtsustamiseni, mis läbi jäävad adumata mitmed sisulised väärtused. Meele *galaktikad*, autori sõnutsi “väljaansamblid”, teevad üksiku teose lahutamise tervikust pea võimatuks.

Meel ei tõlgi pilte sõnadesse ega sõnu piltidesse või tüpograafilistesse konstruktsioonidesse, helidesse ja häälightsustesse. Meel mängib märgisüsteemidega ja loob poeesiat. *Märkamine* on

15 Meel, R. 2001-2016. *Minevikukonspekt 1941-2001*. CV 2016, lk 115

16 Meel, R. 2001-2016. *Minevikukonspekt 1941-2001*. CV 2016, lk 342

17 Intervjuu R. Meelega 17.04.2016

18 Eco, U. 2005. *Lector in fabula*. Tartu Ülikooli Kirjastus: Tartu, lk 136

19 Meel, R. 2001-2016. *Minevikukonspekt 1941-2001*. CV 2016, lk 228

20 Meel, R. 2001-2016. *Minevikukonspekt 1941-2001*. CV 2016, lk 210

Meele märksõna. *Märkamine tähendab, et läheb korda. Kõik vaatavad, aga kõik ei näe, vähesed märkavad, üksikud teevad märgatust oma elu osa. Kunstnik elab märkamised enda eluks*²¹. Tegemine on protsess, mis võib kesta aastakümneid. Mängu ilu on see, mis kunstniku käivitab. Meele mängureglid on galaktika loomise reeglid – teadmine, et selles, mis tundub juhuslik ja hoomamatult suur, on oma seaduspära, struktuur, mida meid takistab mõistmast ainult inimlik küündimatus.

Mitte ainult metafüüsikud ei otsinud igavikule vormi ja kuju.

Kasutatud kirjandus:

Eco, Umberto 2005. *Lector in fabula*. Tartu Ülikooli Kirjastus: Tartu, lk 136

Kristeva, Julia 1967. *Semiootika ekspansioon*. lepo.it.da.ut.ee/~avramets/Semiootika %20ekspansioon1.doc 11.06.2016

Maiste, Eva-Maria 2013. *Differance'i avanemisest teises Jacques Derrida filosoofias*.
http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/32176/maiste_eva_maria.pdf

Martin, Thomas L. 2004. *Poiesis and Possible Worlds*, University of Toronto Press: Toronto Buffalo London

Meel, Raul 2001-2016. *Minevikukonspekt 1941-2001*. CV 2016, lk 228

Парнов, Е. И. 2008 Рок и ужас: авентюры и примечательные истории у последней черты, lk 103
Терра: Москва

Жинкин, Н. И. 1993. О кодовых переходах во внутренней речи
<http://philologos.narod.ru/zhinkin/transcode.html>

21 Intervjuu R. Meelega 17.04.2016